Horváth Jenő

Magyarország olasz szemmel (1945–1989)

Bevezetés

Aligha kerülhető el, hogy írásunkat néhány közismert, talán közhelyszerű megállapítással kezdjük, amikor arra a kérdésre keressük a választ, miként láttak bennünket az olaszok az elemezésre kiválasztott időszakban. Tudvalevő, hogy egy adott pillanatban minden nép különböző korú emberekből, különböző korosztályokból áll, és az egymást követő nemzedékeket különböző információk érik. Így, az egy időben egymás mellett élő generációkhoz tartozó emberek (a nép) más-más ismeret- és élményanyaggal rendelkeznek, s ezek alapján – a mi esetünkben az 1945 és 1989 között élő olaszokban – nyilvánvalóan más-más kép alakult ki Magyarországról; vagyis, más volt a két világháború között felnőtté vált olaszok Magyarország-képe, mint a világháború után formálódott generációé, vagy azoké, akik az 1960–1970-es években voltak fiatalok. Továbbá az is nyilvánvaló, hogy az a kép, amellyel egy nemzet egy másikról rendelkezik, igen nagymértékben függ az egyes emberek iskolázottságától, foglalkozásától. A második világháború utáni „átlag olasznak", az olaszok többségének igencsak felületes ismeretei voltak Magyarországról, hiszen nagy részük sohasem járt nálunk, sohasem találkozott magyarokkal. A vasfüggöny a szó szoros értelmében elválasztotta és elzárta a két népet egymástól egészen az 1960-as évek közepéig, a közvetlen ismerkedés lehetősége csak ezután kezdődött a „tömeges" turizmussal. Ami a nyomtatott információkat illeti: az olasz történelem- és földrajztankönyvekben – ahonnan minden felnövekvő nemzedék az első és alapvető információkat kapja egy országról – Magyarország legfeljebb egy-egy mondat, legjobb esetben bekezdés erejéig szerepel, több évszázados hézagokkal. Nem szabad csodálkozni azon, hogy az olaszok többségének az általunk vizsgált korszakban legfeljebb néhány sztereotípia juthatott eszébe a magyarokról, olyasmik, amelyek már évtizedekkel korábban is jelen voltak az ottani köztudatban. Ezek egyébként kedvezőek voltak ránk nézve. Ilyesmik: „a magyar derék, szabadságszerető nép"; „a magyarok szimpatikusak, hasonlítanak az olaszokhoz: életvidámak, nyitottak"; „Magyarország szép, tágas ország, különösen Budapest szép". Természetesen több ismerettel rendelkeztek rólunk az értelmiségiek és a politikai osztályba tartozó olaszok. Ebben a tanulmányban elsősorban e kategóriákra szűkítjük az elemzést; azt igyekszünk bemutatni, hogy milyen események és tényezők alakították leginkább a Magyarország-képüket. A tanulmány terjedelmi keretei miatt az elemzés és a rekonstrukció elkerülhetetlenül vázlatos és egyenetlen lesz.

Egy évtizedes megszakítottság az olasz– magyar kapcsolatokban

A több mint ezeréves olasz–magyar kapcsolatok történetében a két világháború közötti időszak az egyik csúcspontot jelentette, akkor a két ország kapcsolatai kiemelkedően szorosak és sokrétűek voltak. Az ezt követő évtized ellenben, a világháború utáni szakasz, igazi mélypont volt, a két ország és a két nép kapcsolatai szinte teljesen megszakadtak.

Az olasz–magyar kapcsolatok intenzitása és jelentősége már a második világháború elején csökkenni kezdett, amikor Magyarország a fasiszta Olaszország helyett a hitlerista Németország felé fordult. 1943 és 1945 között pedig – amikor egyfelől 1943 szeptemberében Róma kapitulált a szövetségesek előtt, másfelől Hitler Észak-Olaszországban visszaállította Mussolini hatalmát – az „olasz zűrzavarban" a magyar kapcsolatok fenntartására nem maradt

sem erő, sem ok Itáliában. A budapesti olasz követség és az olasz kolónia sorsa jól illusztrálja ezt a helyzetet.

1943 őszén nemcsak Itália, de a budapesti olasz misszió is két részre szakadt. Filippo Anfuso követ és a diplomaták egy része Mussolini salòi köztársasága mellett foglalt állást, megszállta a követség épületét, és a fasiszta Olaszország képviselőinek nyilvánította magát, miközben a Carlo de Ferraris Salzano első titkár s a diplomaták másik része kitartott a király mellett. Végül is több hónapon át két olasz követség működött Budapesten, amelyek egymást ellenségnek tekintették. A magyar kormány kínos helyzetbe került: mint a náci Németország s a fasiszta Olaszország szövetségese nem nagyon tehette meg, hogy ne ismerje el a németek által támogatott salòi kormányt, ugyanakkor nem akart szakítani a királyi Olaszországgal sem. Magyarország német megszállásával részben egyszerűsödött a helyzet: a németek megszállták az Olasz Királyság budapesti épületeit, letartóztatták Ferraris Salzano bárót és a magasabb beosztású diplomatákat, majd deportálták őket Németországba. A követség többi tagját és alkalmazottját, valamint az olasz kolónia egy részét pedig a magyar kormány internálta előbb egy elegáns mátrai szállodába, majd az ország nyugati felébe, két Vas megyei faluba. A nyilas hatalom idején az internált olaszok helyzete teljesen bizonytalanná vált, majd a felszabadulás napjaiban a szovjet hatóságok az olasz kolónia többségét lefogták, néhány héttel később pedig Bukaresten és Isztambulon keresztül hazaküldték Olaszországba. A fasiszta salòi köztársaság képviselői Budapest ostroma alatt és azt követően igyekeztek menteni az életüket mind a németek „védelme", mind a közelgő szovjet hadsereg elől. (A dicstelen események egyik megrendítően szép epizódja Giorgio Perlasca története, aki „kinevezte magát" „spanyol konzullá", és „igaz emberként" több ezer budapesti magyar zsidó életét mentette meg a nyilas rémuralom napjaiban.)

A budapesti olasz követség odisszeája közben bizonyára már 1944-ben és 1945-ben is kevés Magyarországról szóló olasz dokumentum keletkezett, s ezekből még kevesebb jutott el Itáliába, hírekből sem sok. Az írásos anyagok közül talán a legértékesebb Perlasca budapesti naplója, amelynek azonban a háború után nem volt semmilyen közvélemény-formáló hatása. A napló bekerült ugyan az Olasz Külügyminisztérium Történeti Archívumába, ugyanis a volt „budapesti spanyol konzul" 1946-ban szeretett volna visszatérni Magyarországra, immár igazi diplomataként, és a Palazzo Farneséhez benyújtott „pályázatához" mellékelte a naplóját is. Álláskérését azonban elutasították, s a napló „elsüllyedt" a külügyminisztérium aktatengerében. Majd csak 1989-ben kerül elő, miután a Holocaust-kutatás felfedezi Perlascát.

Az elvesztett világháború végén Olaszország és Magyarország is a győztes szövetséges hatalmak katonai megszállása alá került. A két ország helyzete sok tekintetben különbözött ugyan – például abból fakadóan, hogy másként gyakorolták a megszállást a nyugati szövetségesek Olaszországban, mint a Szovjetunió Magyarországon –, abban azonban nem volt különbség, hogy mindkét ország elvesztette a függetlenségét és szuverenitását, továbbá, hogy a Szövetséges Ellenőrző Bizottságok jó ideig még ahhoz sem járultak hozzá, hogy a két legyőzött helyreállítsa diplomáciai kapcsolatait. De nem is nagyon törekedtek erre; tengernyi gondjuk mellett ehhez az is hozzájárult, hogy időközben a nemzetközi körülmények is alapvetően megváltoztak. Mindinkább érezhetővé vált a győztes szövetségesek egymással való szembekerülése, kezdett kialakulni közöttük a hidegháború, a kelet-közép-európai térség pedig szovjet befolyás alá került. Az olaszok szemében korábban ez a régió egymástól jelentősen különböző közepes- és kisállamok sokaságából álló színes mozaikra hasonlított. A második világháború és az 1947-es párizsi békekongresszus után ellenben ezt a tarka képet egy mindinkább egyszínűnek látszó térség, a Szovjetunió kelet-európai birodalma váltotta fel. Közvetlenül a háború végén a pénzügyi gondok, a lerombolt vasúti hálózat és a politikai akadályok tették szinte lehetetlenné a kapcsolatok felvételét, majd a Stettintől Triesztig leereszkedő „vasfüggöny" választotta el Olaszországot Magyarországtól.

A párizsi békeszerződések aláírását (1947. február 10.) követően sor került a magyar– olasz teljes értékű diplomáciai kapcsolatok helyreállítására, és kitűnő diplomatánk: Kertész István, a világháború utáni első római követ 1947. április 21-én „az olasz–magyar kapcsolatok fellendülésének reményében" adta át megbízólevelét az Olasz Köztársaság ideiglenes köztársasági elnökének, Enrico De Nicolának. Valójában azonban a magyar diplomata bizakodó szavainak vajmi kevés alapja volt, s ezt maga is jól tudta. Sokkal optimistábban látott hozzá a magyar kultúra római fellegvárának, a Római Magyar Akadémiának az újjászervezéséhez Kardos Tibor professzor és vele együtt a háború utáni első magyar ösztöndíjasok. Nem sejtették, hogy milyen gyorsan leomlik, amit építeni kezdtek. A gazdasági, politikai és kulturális kapcsolatok két háború közötti magas szintjéhez való visszatérésnek tulajdonképpen szinte semmi esélye sem volt. Az események mindinkább az ellenkező irányba fejlődtek, méghozzá rohamosan. 1947 őszére az olasz külpolitika irányítói számára egyértelművé vált – immár Benzoni budapesti követ jelentései alapján is –, hogy Magyarországon szovjet típusú diktatúra van kialakulóban. A Palazzo Farnese értékeléseit megerősítette, hogy a washingtoni, londoni, párizsi magyar követek mellett Kertész István is lemondott a rangjáról, és az emigrációt választotta. A magyarországi „fordulat évében" (1947–1948-ban) végrehajtott politikai változtatások gyorsan szétzilálták a magyar italianisztikának a háború után valamelyest helyreállított olaszországi szervezetét is. A hazarendelt professzorok és kulturális hivatalnokok jó része nem tért vissza Magyarországra. Az emigrációt választotta például Kardos Tibor „jobb keze", a kitűnő történész, Pásztor Lajos is. Az olasz egyetemeken tanító magyar lektorok közül a többség már „disszidensként" kezdte az 1948. őszi szemesztert, például Tóth László Rómában, Rizicska Pál Milánóban, Várady Imre Bolognában, Márkus István Palermóban. 1949 végén hazarendelték Kardos Tibort is, Tolnai Gábor követ irányításával pedig elkezdődött a Római Magyar Akadémia kommunista propagandaintézménnyé való gyors átalakítása.

Olaszország szempontjából a magyar reláció eljelentéktelenedése nemcsak a magyarországi fejlemények, hanem sokkal inkább az olasz külpolitika háború utáni alapvető fordulatának a következménye. A háború után ugyanis az Olasz Köztársaság egyfelől lemondott minden nagyhatalmi ambícióról, ezzel összefüggésben pedig szinte teljesen érdektelenné vált számára a dunai térség, s benne Magyarország is; másfelől, ezzel egy időben, Olaszország geopolitikai értelemben Nyugat-Európa és Amerika felé fordult. A „magyar reláció eljelentéktelenedése" megfogalmazás azonban nem tükrözi pontosan az akkori állapotokat. Pontosabb, ha azt mondjuk, hogy Európa kettészakadásával a „vasfüggöny" nemcsak elválasztotta az „imperialista táborba" betagozódott Olaszországot és a „béketáborhoz" tartozó Magyarországot, hanem ezzel együtt a két ország kapcsolatai kimondottan ellenségessé is változtak. A hidegháború „leghidegebb" éveiben (1949–1953) az ellenséges szembenállás volt az olasz–magyar viszony fő jellemzője.

A változás első halvány jelei a Sztálin halálát követő olvadással kezdtek mutatkozni. Addigra Olaszország visszanyerte teljes függetlenségét, egyenrangú félként visszatért és bekapcsolódott a nyugati világ nemzetközi rendszereibe, szervezeteibe: a Marshall-tervben való részvétele alapján alapító tagja lett az OECD elődszervezetének, szintén alapító tagként szerepelt az Európa Tanács létrehozásánál, és alapítója volt a mai Európai Unió elődszervezetének, az Európai Szén- és Acélközösségnek. Itália még sok tekintetben a „NATO Bulgáriájának" látszott ugyan, valójában azonban az olasz külpolitika ügyesen alkalmazkodott az európai légkör változásaihoz, s jól szolgálta az ország legfontosabb érdekének érvényesítését: a minél gyorsabb és zökkenőmentesebb gazdasági növekedést. A Sztálin halála után kezdődött olvadást is mindenekelőtt a kereskedelmi kapcsolatok felélesztésére igyekezett felhasználni. Róma számára a legígéretesebbnek – magától értetődően – a szovjet reláció látszott; a Szovjetunió nyersanyagokban való gazdagsága és hatalmas piaca mindig is megmozgatta az olasz vállalkozók fantáziáját. Megjelent azonban a gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok újrafelvételére irányuló törekvés Magyarország felé is.

1955 második felében – írja 1955 végén a római magyar ideiglenes ügyvivő – „jelentős változás kezdődött" a kereskedelmi kapcsolatokban. Talán kissé túlzó a megfogalmazás, de elmozdulásról, az olasz–magyar külkereskedelmi forgalom növekedéséről a számok is tanúskodnak: 1953-ban az Olaszországba irányuló magyar export értéke mindössze 41,5 millió deviza forintot tett ki, 1954-ben 71,4 milliót, 1955-ben már 105,7 milliót. A növekedés valós értékeléséhez persze azt is figyelembe kell vennünk, hogy Magyarország ekkor mindössze 0,5 százalékkal részesedett Olaszország külkereskedelmében, de ezzel a csekély részesedéssel is – a Szovjetunió után – a második helyet foglalta el a szocialista országok sorában. A kulturális kapcsolatok terén is elkezdődött az olvadás: 1956. február végén kéthetes magyar népművészeti kiállítás nyílt Rómában; májusban Lukács György előadást tartott több olasz városban; a nyár folyamán több helyszínen is szerepelt – hatalmas sikerrel – az Állami Népi Együttes; szeptemberben Kardos Tibor professzor a Perugiai Egyetem vezetőivel tárgyalt, hogy az umbriai város a híres nyári egyetemén adjon újra ösztöndíjakat magyar diákoknak is.

Az olvadás első jeleiből az „átlag olasz" alig érzékelhetett valamit. A hidegháború „leghidegebb" éveiben az olaszok lényegében csak annyi újat tanulhattak meg Magyarországról, hogy az immár kommunista ország, szovjet uralom alatt, s a kommunisták felszámolták a demokratikus szabadságjogokat és üldözik a katolikus egyházat. A hidegháború propaganda-arzenáljába tartozó „paneleken" túl az olasz sajtóban szinte semmi érdemi információ nem jelent meg Magyarországról. Ez helyzet nem változott az olvadás kezdetével sem, legalábbis lényegesen nem módosult az előző években kialakult Magyarország-kép. Addigra a világháború előtti Magyarország-kép is elhomályosult, illetve a fentebb jelzett irányban mozdult el. Az olasz kommunista és szocialista sajtó nem törekedett a szocialista országok differenciált bemutatására, ráadásul Magyarország sem mutatott semmiféle „sajátosat", igazán figyelemre méltót azokban az években. Különben is az olasz és a magyar kommunisták között nem alakultak ki szoros személyi kapcsolatok, sőt az Olasz Kommunista Párt (OKP) vezetőjének, Palmiro Togliattinak kimondottan rossz volt a kapcsolata (még a „Komintern-időkből" fakadóan) mind Rákosi Mátyással, mind Gerő Ernővel. Mindezek ellenére az OKP ekkor látott hozzá Lukács György és Déry Tibor munkásságának megismertetéséhez. A halvány, elmosódott Magyarországképen egyetlen erőteljesebb új, pozitív elem kezdett kirajzolódni ezekben az években: az olasz futballrajongók népes tábora ekkor tanulta meg Puskás, Kocsis és az „aranycsapat" többi tagjának a nevét. A magyar sport igazán jó hírnevet szerzett az országnak.

A „felejthetetlen '56"

Az 1956. évi magyar forradalom külön szakaszt képez az olasz–magyar kapcsolatok történetében. (Külön tanulmányt igényelne a forradalom – máig tartó – olaszországi hatásának részletes áttekintése is.)

A forradalom kitörését követően az olaszok már 1956. október 24-től kezdve tudósításokat olvashattak a magyarországi eseményekről, igaz, ezek jórészt még Bécsből, esetleg Prágából származtak. A rádió és az országos napilapok mellett a regionális sajtó is hírt adott a budapesti felkelésről. A következő napokban – a magyarországi kaotikus viszonyok ellenére – már meglepően pontos és olykor részletes tudósítások jelentek meg az olasz sajtóban, de természetesen elterjedtek ellenőrizetlen hírek is. A forradalommal Magyarország egyik napról a másikra az olasz közvélemény és a politikai élet figyelmének központjába került: a magyarok küzdelme általános érdeklődést, hatalmas lelkesedést és mély együttérzést váltott ki az olaszokban. Az országos nagypolitika is gyorsan és a legfelső szinten reagált a magyarországi eseményekre: október 26-án már az olasz parlament tárgyalta azokat. A

képviselőházi vitát rendkívüli érdeklődés és várakozás előzte meg, hiszen akkorra már markáns nézetkülönbség alakult ki a pártok között a felkelésről s a szovjet csapatok beavatkozásáról. A kormány nevében Gaetano Martino külügyminiszter megrendítő beszédben ítélte el a szovjet intervenciót, tiltakozott is ellene; az olasz nemzet és a kormány együttérzéséről biztosította a magyarokat, mindenekelőtt az áldozatok családtagjait. A kormány álláspontját (az ellenzéki Olasz Kommunista Párt kivételével) minden politikai csoportosulás támogatta. Az Olasz Szocialista Párt is, amely éppen a magyar forradalom megítélésében mutatkozó nézetkülönbség miatt indult el a kommunistákkal való szakítás útján.

Október 30. után, ahogy a szovjet csapatok kezdtek kivonulni Budapestről, több olasz újságíró már magyarországi helyszínekről tudósította olvasóit. Indro Montanelli, a legnagyobb olasz polgári napilap, a *Corriere della Sera* vezető újságírója így fogalmazta meg az első benyomásait: „[…] a kora délutáni órákban érkeztem Budapestre, és nem akartam hinni a szememnek. Amit sohasem hittem volna, a szovjet harckocsik elhagyták a várost. Mögöttük oldalkocsis motorkerékpárok, tele hazafiakkal, hónuk alatt a tankokra szegezett géppisztollyal. Ha a harckocsiknak lett volna fejük, lehorgasztották volna, ha farkuk, a lábuk közé húzták volna. Sem fejük, sem farkuk nem volt, voltak azonban ágyúcsöveik, melyekkel ripityára lőhették volna a motorkerékpárokat és a fél várost. […] A harckocsik bukdácsolva, lassan döcögtek a kövezeten. Körülöttük a lakosság nem volt éppen ellenséges, inkább csak közönyös, mintha nem is azért tört volna ki a forradalom, hogy az oroszok elmenjenek.” A november 4-ig Magyarországon dolgozó mintegy kéttucatnyi olasz újságíró tudósításai alapján az olasz közvélemény részletes és differenciált képet kapott a magyar forradalomról.

A november 4-ei második szovjet katonai intervenció, s az a tény, hogy a magyarok szembeszálltak azzal, szinte sokkolta az olaszokat. „Már elég edzett harctéri tudósító vagyok, és – higgyék el nekem – láttam én már mindent” – írta egy másik tudósításában Montanelli. „Nem hiszem, hogy beszámolóimban valaha is túloztam volna. Sőt, általában azzal vádolnak, hogy nem értékelem eléggé, amit látok. […] nem volt soha olyan érzésem, hogy hőskölteményekbe illő dolgokkal találkozom, kivéve néhány ritka, egyéni epizódot, és mindig úgy gondoltam, hogy ilyen dolgok kollektív jelenségként nem léteznek. Tévedtem. Léteznek. Legalábbis Magyarországon.”

November 4. után tetőpontjára emelkedett Olaszországban a szovjet beavatkozás miatti felháborodás. November 6-án a képviselőház ismét napirendre tűzte a magyar kérdés megvitatását. A kormány nevében megint Martino külügyminiszter beszélt. Hangsúlyozta azon meggyőződését, hogy a magyarországi harcok a demokráciáért, és nem a kapitalizmusért s az *ancienne régime* visszaállításáért folytak. A külügyminiszter szavai szerint a szovjet hadsereg „egy kis, de nagylelkű nép” „szabadságharcát taposta el”. Hasonlóképpen értékelte az eseményeket a szocialista párt vezetője, Pietro Nenni: „a magyar felkelés nem a letűnt rend ellenforradalma” – hangoztatta. Ezzel szemben a kommunista párt átvette az ellenforradalomról szóló hivatalos magyar értékelést. A szélsőjobboldal az OKP törvényen kívül helyezését követelte, országszerte szovjet- és kommunistaellenes tüntetéseket szervezett. A kiélezett politikai helyzetben aktivizálódtak a katolikus egyház konzervatív irányzatai és társadalmi szervezetei is. Mindinkább a magyarokkal való szolidaritási- és segélyakciók váltak dominánssá a forradalom eltiprását követő hetekben.

Időközben hazaérkeztek Olaszországba az első hiteles szemtanúk, azok az újságírók és politikusok, akik a forradalom ideje alatt a magyar fővárosban voltak. Nekik köszönhetően még részletesebb és pontosabb kép rajzolódott ki Olaszországban a magyar forradalomról. November 16-án például Matteo Matteotti (az 1924-ben a fasiszták által meggyilkolt Giacomo Matteotti fia) az Olasz Szociáldemokrata Párt Vezetőségének ülésén így számolt be magyarországi tapasztalatairól. „Mindannyiunk számára komoly tapasztalat volt. Nem mondanám, hogy örömet okozott számunkra, ami bekövetkezett, és azt hiszem az önök

számára sem. Nem igaz, hogy ellenforradalomról volt szó. Akik ezt végigcsinálták – jól tudják önök is – nem reakciósok, nem fasiszták és nem egykori horthysta tisztek voltak, hanem kommunisták, akik egy bizonyos kommunizmussal szemben lázadtak fel."

A magyar forradalom jellegének megítélése tekintetében a kommunista párt vezetése egyértelműen kitartott az *ellenforradalom* mellett. Ennek elfogadtatása azonban egyáltalán nem ment könnyen, megrázkódtatások nélkül. Nézetkülönbség alakult ki a párt és a szakszervezeti vezetés között, az utóbbi ugyanis a magyar munkástanácsokkal szolidarizált. Az olasz kultúra és művészetek mintegy száz, addig a párthoz kötődő képviselője kiáltvány formájában fejezte ki a magyar forradalmi értelmiség letartóztatott tagjaival való együttérzését, s körülbelül háromszázezer kommunista nem újította meg párttagságát az 1957. évre, ezáltal fejezve ki egyet nem értését a párt állásfoglalásával. Az OKP vezetősége a későbbiekben azzal magyarázta a magyar forradalommal szembeni állásfoglalását, hogy a Kelet és Nyugat akkori, rendkívül merev szembenállása idején az olasz kommunistáknak választaniuk kellett, „a barikád melyik oldalára álljanak", s egy nyugat-európai kommunista párt számára akkor nem volt más választás, mint a Szovjetunió és a magyar kommunisták melletti állásfoglalás. A következő években az OKP igyekezett minél kevesebbet beszélni a magyar forradalomról, 1956 azonban – Pietro Ingrao kifejezését használva – „felejthetetlen" maradt az olasz kommunisták számára is.

A magyar forradalom nem került ki az olasz közvélemény látóköréből az elfojtását követő hónapokban sem. Utcákat és tereket neveztek el Magyarországról, a magyar forradalomról, a magyar mártírokról. Folytatódtak a segély- és szolidaritási akciók, valamint a megtorlás elleni tiltakozások. A forradalom alatt Budapesten tartózkodó újságírók közül többen könyvet írtak budapesti tapasztalataikról. A legnagyobb olasz kiadók is vállalták a magyar forradalomról szóló könyvek kiadását. (Egy mozzanat, amely arra utal, hogy az OKP-nak a Kádár-rendszerrel való szolidaritása nem volt teljesen fenntartások és határok nélküli: a párt kiadója „elszabotálta" a magyar forradalmat s annak résztvevőit gyalázó, Magyarországon forgalmazott „fehérkönyv" kiadását.) A közfigyelem Magyarország iránti ugrásszerű megnövekedése arra ösztönözte az olasz könyvkiadókat, hogy – korábbi és kortárs – magyar szépirodalmi műveket is megjelentessenek.

Márai Sándor, aki akkor környezete számára ismeretlen emigránsként élt Olaszországban, így jellemezte az olaszok lelkiállapotát a magyar forradalom után: „[…] itt Rómában, s egész Itáliában, tehát abban a nyugati országban, ahol leghatalmasabb a kommunista párt, megértette egy nép, hogy a bolsevizmus nem lehet emberszabású. És minthogy ez az ország talán az egyetlen Európában, ahol a magyart nemcsak tisztelik, hanem igazán családi őszinteséggel szeretik, itt az emberek úgy érzik, egy barát kapott halálos sebet. Ez az, amiről nem írnak a lapok, de amit e napokban mindenfelé lehet érezni és észlelni Olaszországban. Nem bűntudat ez, valami más. Egy nép mélyen megértette e napokban, hogy nem lehet büntetlenül meggyilkolni azt, akit szeretünk." A szintén emigráns Kende Péter húsz évvel később a következő szavakkal fogalmazta meg 1956 nyugat-európai hatását: „[…] a magyar forradalom és szabadságharc történelmi és metafizikai síkon megváltást jelentett a magyarság számára, hiszen megszabadította a magyarokat az addig Nyugat-Európában Magyarországgal kapcsolatban általánosnak mondható »Hitler utolsó csatlósa« bélyegtől, és Magyarország újból példamutató, valamint követendő országgá vált. […] Az újra »történelmi nemzetté« váló Magyarországra Európa már mint önálló politikai cselekvésre képes civilizált nemzetre, és nem mint elnyomott, névtelen tömegre tekintett."

A forradalom leverése és a megtorlások nyomán az 1958 őszéig tartó időszakban az olasz–magyar államközi kapcsolatok mélypontra jutottak. Egyetlen terület maradt, amely valamelyes kivételt jelentett, s ahol többé-kevésbé mégis folytatódtak az 1954-től elindult folyamatok: ez a gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok szektora volt. A két állam kapcsolatai különösen válságos állapotba jutottak Nagy Imre miniszterelnök és mártírtársai

kivégzésének (1958. június 16.) hatására. A korábbi, a Kádár-rendszerrel szembeni szigorú olasz elutasító politika Nagy Imre kivégzése után új erőre kapott, és komolyan felmerült a diplomáciai kapcsolatok megszakításának gondolata is. Ez a helyzet azonban csak rövid ideig állt fent, mivel 1958 végétől nagyon lassú, újra meg újra megtorpanó normalizálódás vette kezdetét a két állam kapcsolataiban. A normalizálódás az 1960. április elsejei magyar amnesztia-rendelettel és a magyar kérdésnek az ENSZ napirendjéről való levételét célzó magyar–amerikai tárgyalások beindulásával gyorsult fel.

A magyar politikai vezetés 1961-ben elérkezettnek látta az időt, hogy a magyarországi rendszerrel nem, vagy nem feltétlenül azonosan gondolkodó, nem szimpatizáló olasz újságírókat is meghívjon Magyarországra. A Külügyminisztérium meghívását 18 – nem első vonalbeli – „polgári" újságíró fogadta el, akik közül néhányan 1956-ban is itt jártak. Programjukat természetesen gondosan megszervezték, az olasz újságírók egyebek mellett felkeresték a Külügyminisztériumot, a Magyar Újságírók Szövetségét, az IBUSZ-t, a Malévet. A magyarországi benyomásaikról írt gazdasági és politikai tárgyú cikkeiket a hazatérésük után hetekben közölték lapjaik. A cikkekben visszatérnek a hagyományos olasz–magyar barátságról szóló sztereotípiák: „a magyarok olyanok, mint a nápolyiak: zenével és énekléssel kábítják magukat"; „a magyarok szeretete az olaszok iránt ösztönös és mély, ezt a mély barátságot talán a velenceieknek köszönhetjük, akik tisztelettudó és szimpatikus ellenségek voltak, vagy ki tudja, mi más okból, tény az, hogy az emberek, mint kedves, ismerten gazdag és gyermek nélküli rokont fogadnak bennünket: ez a szeretet, akaratlan némasága ellenére, hasznos némileg, valóban bizalmasságra ösztönöz". A magyarokkal kapcsolatos tudósításaikban az olasz újságírók általános- és záró következtetésként jegyezték meg: a magyar olyan nép, amely mindig magához tudott térni a csapások után; most úgy tűnik belenyugodott sorsába. Az új rendszerben ugyan, de igyekeznek élni és tovább fejlődni. A szocialista *Avanti!* kissé mélyebben elemezve azt írta, hogy „a forradalom után öt évvel az embernek az a benyomása Magyarországról, mintha a kormány és az ország között valamilyen csendes egyezség jött volna létre, hogy a legközvetlenebb és a legalapvetőbb szükségleteket ki lehessen elégíteni. Mindezt inkább fegyverszünetnek, mint békének lehetne nevezni".

„Magyarország: a szocialista láger legvidámabb barakkja"

1962–1963-ban, amint Európában a keleti és a nyugati tömb közötti kapcsolatok átléptek az enyhülés periódusába, az olasz–magyar kapcsolatok is intenzívebbé váltak, és mind több szektorra terjedtek ki. Nyilvánvalóan nagy szerepet játszott ebben, hogy a magyarországi belpolitikában is jelentős változások történtek: a Kádár-rendszer a konszolidáció folyamatában kezdett azzá válni, ami hosszú évtizedeken át lesz majd: „a szocialista tábor legvidámabb barakkjává". Elég itt mindössze néhány eseményre emlékeztetni. 1963. március 22-én általános közkegyelmet hirdettek ki, amelynek keretében kiszabadultak a politikai elítéltek. 1963. július elején Budapestre látogatott az ENSZ főtitkára: a látogatás jelezte, hogy véget ért a Kádár-rendszer nemzetközi elszigeteltsége. 1964. szeptember 15-én megállapodás született az Apostoli Szent Szék és Magyarország között. Az olasz–magyar kapcsolatok fejlődését mutatja, hogy 1962-től újra utazhattak magyar ösztöndíjasok Olaszországba. 1962 végétől megkezdte munkáját Rómában a Magyar Rádió állandó tudósítója. Megnőtt és kezdett megváltozni a Római Magyar Akadémia szerepe. Megindult a turistafogalom is, 1963-ban több mint 22 000 magyar turista utazhatott Olaszországba. A Kádár-rendszer „bojkottjának" végét jelezte az is, hogy 1964-ben az Olasz Köztársaság nagyköveti szintre emelte a Magyarországgal fenntartott diplomáciai kapcsolatát.

A magyar–olasz viszonyban kibontakozó nyitáshoz hozzájárultak az olaszországi változások is. Az 1960-as évek első harmadára az olasz demokrácia kezdett „beállni", a rohamos gazdasági növekedés nyomán enyhültek a szociális feszültségek, a belpolitikában véget ért a nyers erő alkalmazásának, a „hideg polgárháborúnak" az időszaka. 1963 decemberében Aldo Moro miniszterelnökségével és a szociáldemokrata Giuseppe Saragat külügyminiszterségével megalakult az első szerves középbal kormány. A belpolitikai átalakulás és az európai enyhülés kibontakozása nagyobb mozgásteret adott az olasz külpolitika számára is, amelynek fő törekvése az maradt, hogy egyengesse az ország gyorsan növekvő gazdaságához szükséges nyersanyag- és energiaforrások, valamint a piacok biztosításának útját keleti irányból is. Az olasz külpolitika nem zárkózott el a politikai és kulturális kapcsolatok szélesítése elől sem.

A magyar kormányzat rendkívül elégedett volt az olasz változásokkal. A római nagykövetet kinevezésekor a következő „utasítással" látta el: „Olaszország irányában folytatandó külpolitikánkban – szól a dokumentum – a következő irányelveket kell alkalmazni. Figyelembe véve, hogy Olaszország a Közös Piac egyik leggyengébb láncszemének tekinthető, és a NATO-n belül is ingadozó magatartást tanúsít, kezdeményezni kell kormányközi és más jellegű gazdasági és kulturális akciókat, amelyek lazíthatják Olaszország kapcsolatait szövetségeseivel és szélesítik a kapcsolatainkat vele. A kereskedelmi kapcsolatok fejlesztése iránt mutatkozó olasz készséget fel kell használni arra, hogy a nyugatnémetországi kereskedelmi forgalmat tereljük át részben Olaszország felé, számunkra is kedvező feltételek mellett." A nagyköveti utasítás szinte látleletét nyújtja a korabeli magyar külpolitika ijesztően torz voltának. Milyen horizontja és szemléletmódja volt annak a budapesti politikának, amely a magyar nemzeti érdekek rovására rontani akarta a magyar–nyugatnémet kereskedelmi forgalmat, s közben abban az illúzióban ringatta magát, hogy Rómával szemben képes politikai előnyt szerezni azzal a kereskedelmi forgalommal, amelynek volumene az egész olasz forgalomban a szánalmasan csekély fél százalék körül mozgott?

A diplomáciai kapcsolatok magasabb szintre emelését egyébként nem követte valamiféle új, nagyütemű fellendülési szakasz a két ország kapcsolataiban. 1964-től inkább a nem minden ellentmondástól mentes építkezés éveiről beszélhetünk.

A gazdasági kapcsolatok területén például sokat ígérőnek látszott, hogy – a kollektivizálás sokkján túljutva – növekedett a magyar mezőgazdaság exportképessége. Az olasz piac korábban évszázadokon át a magyar agrártermékek biztos piacának számított, és a magyar áruk fél évszázaddal ezelőtt is versenyképeseknek mutatkoztak az árak s a minőség tekintetében. Neki is lendült a magyar export, hamarosan azonban – amint beindult az Európai Gazdasági Közösség közös mezőgazdaság-politikája, és létrejött a közös piacot körülvevő vámfal (1968) – az olasz importőrök és a magyar exportálók egyre nehezebben találtak réseket az „Európa-erődön".

A kulturális kapcsolatok terén az 1960-as évek közepén előrelépést jelentett a magyar– olasz baráti társaságok újjáalakulása. Ezek a társaságok az 1950-es évek elején az OKP közreműködésével jöttek létre, majd 1956 után gyakorlatilag elhaltak. Most nem csak a tagszervezetek száma növekedett, hanem – magyar támogatással – a társaságok országos központja megjelentette és propaganda-anyagként terjesztette az *Ungheria Oggi* című folyóiratot is. Az olasz könyvkiadás is egyre több magyar szépirodalmi művet publikált. Magyar „sugallatra" jelent meg egyebek mellett Lengyel József *Igéző* (1965), Fejes Endre *Rozsdatemető* (1967), Sánta Ferenc *Húsz óra* (1968) című kötete. Olasz kezdeményezésre adták ki Déri Tibor több könyvét, vagy Németh László *Iszony*át (1965). Mindent összevetve azonban nem mondható el, hogy az 1956 után született magyar szépirodalmi művek iránti érdeklődés széleskörű lett volna, s az nem bizonyult tartósnak sem. A magyar kultúrát Itáliában továbbra is elsősorban Bartók Béla zenéje, Lukács György filozófiai és esztétikai művei és a magyar filmművészet néhány alkotása képviselte igazán hatásosan.

Az 1970-es évekről ellenben bízvást állítható, hogy azok az olasz–magyar kapcsolatok történetének egyik legaktívabb tíz esztendejét jelentették. Tanúskodnak erről a külügyminiszteri látogatások, a magas szintű találkozók, a különböző, nagy nyilvánosság előtt megtartott olasz–magyar közéleti rendezvények, és nem utolsó sorban Kádár János 1977-es olaszországi látogatása.

A külügyminiszteri vizitek Aldo Moro látogatásával (1970. május 13–15.) kezdődtek. A látogatásról kiadott szokványos záróközlemény szerint a felek az „őszinte és szívélyes megértés légkörében" megállapították, hogy a kapcsolatok – mindenekelőtt gazdasági és kulturális téren – folyamatosan és intenzíven fejlődnek. Moro budapesti látogatása azonban több szempontból is különleges volt. A vele érkezett olasz újságírók beszámolóikban külön kiemelték a Magyarországon az Olaszországgal szemben tapasztalható szimpátia léptennyomon megmutatkozó megnyilvánulásait. Moro meglátogatta az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán az Olasz Nyelv és Irodalom Tanszéket, ahol „kedves kollégaként" fogadták. Az ELTE-n kívül részt vett egy budapesti gimnáziumi olasz nyelvóráján, valamint találkozott a budapesti Olasz Kultúrintézet vezetőivel. A kereszténydemokrata külügyminiszter látogatásával Olaszország régi adóságát törlesztette: Moro személyében ugyanis 1942 óta először járt olasz külügyminiszter a magyar fővárosban. Moro 1974 tavaszán (május 23–25.) ismét Budapestre látogatott. (Az olasz kormány akkor olyan intenzív kapcsolatépítésbe kezdett Kelet-Európa irányába, amelynek láttán az olasz sajtó már-már „olasz Ostpolitikról" beszélt.) E látogatás során – az együttműködés fejlesztése jegyében – aláírták a tíz évre szóló olasz–magyar ipari, gazdasági és technológiai együttműködési szerződést. Magyarországnak ez volt az első ilyen típusú szerződése egy „tőkés" országgal. A szerződés másik újdonsága az volt, hogy kilátásba helyezte olasz–magyar vegyes vállalatok alapítását is.

1976-ban, az 1956-os forradalom huszadik évfordulója alkalmával, az olasz sajtó ismét nagy terjedelemben foglalkozott Magyarországgal. Az írások többségének hangvétele és a cikkek tárgya azonban jelentős változásokat mutatott a korábbiakhoz képest. A legtöbb cikknek már nem feltétlenül az 1956-os magyar viszonyok elemzése volt a célja. Általánossá vált az a kép, amely szerint „Magyarország a kelet-európai tömb legliberálisabb országa politikai és kulturális téren, s viszonylag itt megy a legjobban a gazdaság", továbbá Magyarország „a szocialista tábor viszonylag legengedékenyebb" országa. A magyarokat – hangzott az általános vélemény – meggyőzték, hogy hozzá kell szokniuk a szovjetekhez, akiknek jelenlétét meglévő realitásként kell elfogadniuk. Az ország ma mentes a rendőrállamok túlzásaitól, viszonylagos szabadságot és gazdasági jólétet biztosít a polgároknak, néhány hallgatólagos játékszabály betartása mellett. E szabályok: nem szabad vitatni a szocializmus elveit, tilos nyilvánosan bírálni a Szovjetuniót és kétséget mutatni a szocialista rendszer fölényét, végső győzelmét illetően. Mert aki áthágja a szabályokat, rosszul jár.

Az 1976-os évforduló, olaszországi belpolitikai hatását tekintve, messze elmaradt a tízesztendős, vagy majd a harmincadik évforduló jelentőségéhez képest. A 20. évforduló alkalmával szervezett ünnepségek, a sajtó-megemlékezések, a televíziós műsorok és beszélgetések között a korábbiakhoz képest nehezen lehetett felfedezni a Kádár-rendszerrel szembenálló, kifejezetten ellenséges törekvéseket. Elenyészőek voltak az MSZMP felső vezetését bíráló megnyilatkozások is. Az 1976-os évforduló másik jellegzetessége volt, hogy a „magyar 56" jelentős részben az OKP-val folyó belpolitikai vita résztémájaként jelent meg. A vitacikkek többsége az OKP 1976-os állásfoglalásait szembesítette a párt húsz évvel korábbi állásfoglalásaival, az 1968-as prágai bevonulással kapcsolatban tanúsított magatartásával, és ezúton próbálta diszkreditálni az OKP eurokommunista stratégiájának hitelét.

Az 1970-es évek második felében mind Magyarországon, mind Olaszországban növekedett a turizmusnak a gazdaságban betöltött szerepe. Olaszországnak a turizmusból eredő bevétele

elérte a 3500 milliárd lírát. A beutazók száma megközelítette a 40 millió főt. Az olaszok is milliószámra utaztak külföldre. Természetesen csak egy töredékük indult el magyarországi úti céllal. 1977-ben a római magyar követség konzuli osztálya 21 852 be- és átutazó vízumot adott ki Magyarországra, ez a szám 10,7 százalékkal nagyobb volt, mint 1976-ban. Milyen tendenciák játszhattak közre az Olaszországból Magyarországra irányuló turistaforgalom növekedésében? Mindenekelőtt a földrajzi tényező, Magyarország közelsége, az érezhető romantika: az ország természeti szépségei voltak csábítóak és sokat ígérek az olasz turisták számára. Vonzerőt jelentett, hogy a turisták kötöttségek nélkül utazhattak az országban. A vízumkiadás egyszerű volta is megkönnyítette az utazást. (Magyarországra érkezéskor a határállomásokon is felvehető volt a vízum.) És végül egy nem lebecsülendő szempont: Magyarországon olcsóbb volt üdülni, mint otthon, Olaszországban.

A magyar kormányzat a magyar–olasz relációban 1977-ben Kádár János olaszországi és vatikáni látogatását tekintette a legfontosabb eseménynek. Kádár látogatásának jelentőségét nagymértékben leértékelte ugyan, hogy előtte Tito (1973-ban), Ceauşescu (1974-ben), sőt Todor Zsivkov bolgár vezető (1975-ben) is járt már Itáliában. A Kádár-látogatás értékelésénél azonban nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a magyar vezető személyének olasz megítélése korábban – az 1956-os forradalom leverésében és a véres megtorlásokban játszott szerepe miatt – kifejezetten rossz volt. Kádárt igen gyakran hasonlították az olasz sajtóban Haynauhoz, aki az olaszok emlékezetében („a bresciai hiéna") a forradalmak és a szabadságharcok kegyetlen megtorlója. Az 1977. évi római és szentszéki fogadással azonban Kádár János szalonképes politikussá vált, akit ezután sorra fogadtak Nyugat-Európa más országaiban is. Kádár jó benyomást keltett Rómában, a *Corriere della Sera* így írt a sajtókonferenciájáról. *„Aki kicsit ismeri, hogy milyenek általában a kelet-európai kommunista vezetők sajtóértekezletei, tudja, hogy ezek rendszerint monológokból vagy nyilatkozat-felolvasásból állnak, a kényes kérdések megkerülésével. Kádár ezzel szemben ügyesen és elegánsan tudta elvenni a kérdések élét. Teljes mértékben megerősítette kialakult hírét: józan és ügyes politikus, aki sikeresen manőverezik az 1956 által kialakított speciális magyar viszonyok között*." Természetesen az olasz újságírókat és az olasz közvélemény jelentős részét a látogatás utáni években is foglalkoztatta a magyar vezető személyisége, sokan és sokat írtak róla. Kádár és a kádárizmus konszenzusának megértésében talán Frane Barbierinek sikerült a legmélyebbre hatolnia és a legmesszebbre tekintenie. 1978-ban ezt írta: „Kádárról mindig megoszlottak a vélemények. Voltak, akik a szovjetek legügyesebb és legtalpraesettebb ellenzőjének tartották, mások viszont a szovjetek legügyesebb és legtalpraesettebb szolgálójának. Sohasem szolgált elegendő érv az egyik alátámasztására a másikkal szemben. S ha ez a jövőben megtörténne, befellegezne a kádárizmusnak."

Az olasz–magyar kapcsolatokban az ún. „kis hidegháború" éveiben (1979–1985) nem következett be jelentősebb hanyatlás, elsősorban a szocialista Bettino Craxi kormánya külpolitikája következtében. A Craxi-kormány a Kelettel való dialógus fenntartására törekedett. Abból indult ki, hogy a két szuperhatalom viszonyának megromlása miatt Olaszországnak nem feltétlenül kell követnie Amerika minden lépését, sőt „a Kelettel való tisztességes dialógus" az érdeke. A Craxi-féle „keleti politika" az akkori légkörben eleinte egyszerű propagandalépésnek is tűnhetett, valójában azonban Róma egész sor lépésével ténylegesen szolgálta a dialógus fenntartását. A máról visszatekintve a Craxiféle „keleti politika" eredményei jelentéktelennek látszanak, témánk szempontjából azonban kétségtelen: a szocialista miniszterelnök és a kormányzatát szolgáló politikai osztály jól látta, hogy a Magyarország és több magyar politikus a „kommunista Európa" azon kisebb részéhez sorolható, ahol – Craxi szavaival – „legalább is bizonyos fokig, a saját fejükkel gondolkodnak".

Az 1980-as években az olasz–magyar gazdasági kapcsolatok történetéből mindenekelőtt a pénzügyi és bankszektorában mutatkozó előrelépések emelhetők ki. Az olasz központi bank

(Banca d'Italia) és a Magyar Nemzeti Bank (MNB) hagyományosan jó kapcsolatokat ápolt egymással. A Banca d'Italia – különösen 1984 után – igen aktívan és pozitívan befolyásolta az olasz kereskedelmi bankok Magyarországgal szembeni magatartását. 1987-re az MNB közel harminc olasz kereskedelmi bankkal és pénzintézettel állt üzleti kapcsolatban. A magyar tapasztalatok azt mutatták, hogy a Magyarországgal szemben 1981-től kezdve megfigyelhető bizalmatlanság a bankok legnagyobb részénél megszűnt. 1984-től pedig jelentősen növekedett az olasz bankok közvetlen betéteinek összege, illetve az MNB részére szervezett konzorciális hitelekben való részvétele.

Az 1980-as évek közepétől, Mihail Gorbacsov hatalomra jutásával az olasz külpolitikában és a vállalkozói körökben hirtelen rendkívüli mértékben megnövekedett a Szovjetunió iránti érdeklődés. A vállalkozókat szinte megbűvölte a 280 millió fős szovjet piac, a „peresztrojka" beindulása esetén várható megrendelések, és készek voltak arra is, hogy segítsenek Gorbacsovnak. Paradox módon az olasz kommunisták voltak a legóvatosabbak, mivel ők emlékeztek leginkább a korábbi, nagyobb részt füstbe ment szovjet tervekre. Mindenesetre az Európai Közösségen belül Olaszországban volt a legszélesebb és a legnagyobb a „peresztrojka párt". A „Gorbacsov-effektus" sajátos módon leértékelte a magyar reláció különlegességét és jelentőségét az olasz külpolitikában, ami azonban nem valamiféle visszaesésként jelent meg. Ennek érzékeltetésére álljon itt egyetlen adat. Az olaszországi magyar kulturális jelenlét egyik nagyon fontos elemét megtestesítő, az olasz egyetemeken folyó magyar nyelv- és irodalomoktatás ekkor is tovább erősödött: a Római Magyar Akadémia 1986/1987. évi beszámoló jelentése szerint Olaszországban akkor már 11 egyetemen folyt magyartanítás.

1988-ra a magyarországi viszonyokban jól tájékozott olaszok számára nyilvánvalóvá vált, hogy a Kádár-rendszer az agónia állapotába érkezett. Megint előkerült az 1956. évi forradalom kérdése. 1988. június 16-án az Emberi Jogok Magyar Ligája a párizsi Père Lachaise temetőben nemzetközi emlékünnepség keretében emlékművet állított a forradalom kivégzett vezetőinek és minden olyan mártírjának emlékére, akik akkor még ismeretlen, jeltelen sírban feküdtek Magyarországon. A francia fővárosban megtartott emlékünnepség védnökségének munkájában számos olasz politikus és közéleti ember is részt vett, így többek között az OKP külügyekkel foglalkozó vezetője, Piero Fassino; a magyar forradalom ügye mellett 1956 óta kiálló Antonio Giolitti szocialista szenátor; a magyarul is kitűnően író és beszélő Leo Valiani történész, örökös szenátor; Adriano Guerra, a római Gramsci Intézet igazgatója; Claudio Martelli szocialista vezető; a már többször említett Indro Montanelli újságíró; Marco Panella, az Európa Parlament képviselője, valamint Federigo Argentieri, a magyar forradalom történetének egyik ismert kutatója.

Ez az év, 1988 volt az, amikor az OKP szisztematikusan felülvizsgálta az 1956-ról kialakított álláspontját, és véghezvitte a magyar forradalom teljes erkölcsi rehabilitálását. 1988. június 16-ig a „felejthetetlen '56" „be nem gyógyuló" sebet jelentett az OKP életében. Elmenni az ünnepségre, ott tisztelegni Nagy Imre előtt, egyet jelentett azzal, hogy az OKP felismerte és elismerte a harminc esztendővel korábban elkövetett hibáját. 1988. június 16-án, Fassino az OKP nevében elmondott beszédében többek között egyértelműen kimondta: „Amikor 1956-ban a magyar népfölkelést és annak véres leverését illetően elfogadtuk a hivatalos szovjet magyarázatot, becsaptak minket, visszaéltek jóhiszeműségünkkel. Ma már történészeink alapos vizsgálatai alapján tudjuk, hogy ami Magyarországon történt, az egy nemzet legitim lázadása volt az idegen beavatkozás és a ráerőszakolt kártévő és terrorista parancsuralom ellen." Az Olasz Szocialista Párt nevében Claudio Martelli pedig többek között a következőkre tért ki felszólalásában: „Az »emberarcú szocializmus« gondolata – egy elterjedt felfogással szemben – nem Alexander Dubčektől és a »prágai tavasz«-tól származik, hanem az 1955–1956-os évek magyar és lengyel intellektueljeitől. Ennek az irányzatnak, amely a nemzeti és demokratikus értékekhez való visszatéréssel meg akarta újítani a szocializmust,

nagy előfutára valójában Nagy Imre volt." Mindkét beszéd hatalmas visszhangot keltett az olasz belpolitikában. A megkülönböztetett figyelmet növelte, hogy a felszólalásokat másnap a kommunista párt napilapja, az Unità címoldalán közölte. Az OKP vezetőinek jelentős része, közöttük Massimo D'Alema és Fassino, ebben az időben már személyes kapcsolatokat ápolt – a magyar reformkommunisták mellett – a demokratikus ellenzék képviselőivel is. Szinte napról napra követték a magyarországi fejleményeket. De az olasz politikai élet és a média szinte minden szereplője érdeklődéssel fordult Magyarország felé.

1989. június 16-án, amikor Budapesten ünnepélyesen újratemették Nagy Imre mártír miniszterelnököt és a forradalom többi vezetőit, Olaszország magas rangú személyiségekkel képviseltette magát az ünnepségeken: jelen volt az Olasz Köztársaság Budapestre akkreditált nagykövete; a szocialista volt miniszterelnök, Craxi; a kommunista küldöttség élén a párt vezetője, Achille Occhetto állt (a delegáció tagjai voltak Fassino, Guerra és Argentieri történészek). Részt vett az ünnepségen szinte valamennyi olasz párt delegációja és több tucat újságíró. A Hősök terén rendezett ünnepélyes temetés az olaszok szemében jelképesen a Kádár-korszak végét is jelentette. Egyben fontos eseménye volt (a tanulmány időbeli határán túleső) 1989-es „annus mirabilis"-nek, amely új korszak nyitányát jelentette az olasz–magyar kapcsolatok történetében is.

Irodalom

Andreides Gábor: *A magyar–olasz kapcsolatok alakulása az 1970-es években.* http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=ZCSNRO

Argentieri, Federico: *Ungheria, 1956. La rivoluzione calunniata.* Velence, 2006, Marsiglio Editore.

Csorba László (szerk.): *Száz év a magyar–olasz kapcsolatok szolgálatában. Magyar tudományos, kulturális és egyházi intézetek Rómában (1895–1995*). Budapest, é.n., HG & Társa Kiadó.

Elek László: *Az olasz Wallenberg*. Budapest, 1989, Széchenyi Kiadó Kft.

Horváth Jenő: *Olaszország Kelet-Közép-Európa politikája 1918-tól napjainkig.* http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=CMNALJ

Kertész István: *Magyar békeillúziók 1945–1947.* Budapest, 1995, Magvető Könyvkiadó.

Martino, Gaetano: *Discorsi parlamentari.* Róma, 1977, Grafica Editrice Romana.

Montanelli, Idro: *1956 Budapest, a Corriere della sera különtudósítója jelenti*. Budapest, 1989, Püski Kiadó.

Montanelli, Idro: *La sublime pazzia della rivolta. L'insurrezione ungherese del 1956.* Milánó, 2006, Rizzoli Editore.

Pankovits József: *Fejezetek a magyar–olasz politikai kapcsolatok történetéből (1956–1977).* Budapest, 2005, Gondolat Kiadó.

Rainer M. János (szerk.): *Tetemrehívás 1958–1988.* Budapest–Párizs, 1988, Bibliotéka Kiadó.

Réti György: *Italia e Ungheria. Cronaca illustrata di storia comune. Itália és Magyarország kapcsolatainak képes krónikája*. Róma–Budapest, 2002, Palombi Editori.

Ruspanti, Roberto (szerk.): *Ungheria, 1956. La cultura si interroga. La rivoluzione patriottica e democratica d'Ungheria nello specchio di letteratura, storia, pubblicistica, politica, diplomazia, economia, arte.* Catanzaro, 1996, Rubbettino.

Sárközy Péter: *Magyar irodalom Olaszországban. h*ttp:/www.kortaarsonline.hu/0206/sarkozy.htm

Tolnai Gábor: *Szóbeli jegyzék. Róma 1949–1950.* Budapest, 1987, Magvető Könyvkiadó.

Walcz, Amarylisz: *La Rivoluzione ungherese del 1956 e l'Italia.* Róma, 2001, Ambasciata della Repubblica di Ungheria presso la Repubblica Italiana.

[A tanulmány nyomtatott formában, első közlésben a *Limes* című folyóirat 2008. 2. számában (129–142. p.) jelent meg.]